

tive rights and legal duties; 5) they in contradistinction to other types of legal acts, may be exercised beyond the scope of legal relations.

The following approaches to classification of this concept: 1) by outer form of expression; 2) by the way of tie with the legal reality; 3) depending upon whether within or beyond of legal relations it is exercised; 4) by subjects of free will; 5) by the sphere of social life, where they are exercised; 6) depending upon needs that should be met with the help of legal acts vouch for a variety of ways of manifestation of the act of direct realization of norms of law.

Key words: *realization of norms of law, act of direct realization of norms of law, compliance, application, accomplishment, abidance.*

УДК 342.572

О.В. Сінькевич

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІЙ І ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА (ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ)

У статті проаналізовано стан досліджень проблем функцій і функціонування конституційного права як галузі права. Розкрито витoki наукових досліджень проблем функціонування права. Порівняно категорії «функції конституційного права» та «функції Конституції України», виявлено їх спільні й відмінні юридичні якості та властивості. Узагальнено та систематизовано основні функції конституційного права. Здійснено огляд ключових проблем функцій і функціонування конституційного права в Україні.

Ключові слова: *функція конституційного права, функція Конституції України, система функцій конституційного права, функціонування конституційного права, дослідження функцій конституційного права.*

Постановка проблеми. Сьогодні ставить перед наукою конституційного права складні, невідомі до сьогодні виклики й завдання, пов'язані з належним теоретико-методологічним обґрунтуванням політико-правових процесів, які мають місце в громадянському суспільстві та державі. Складність цих завдань, на нашу думку, полягає в тому, що сучасні конституційно-правові дослідження мають бути: а) актуальними, спрямованими на дослідження надважливих проблем конституційної реформи, а також похідних від неї реформ виборчого та референдного права, парламентаризму, судострою та судочинства, місцевого самоврядування та територіальної організації публічної влади тощо; б) оперативними і, водночас, прогностичними, спрямованими не лише на вирішення реальних та нагальних проблем сьогодні, а й на напрацювання методологічних підходів і моделей для розв'язання глобальних проблем майбутнього; в) фундаментальними, заснованими на системній методології та присвячені розвитку загальної теорії конституційного права. Адже чинне законодавство має відтворювати результати наукових досліджень, а не лише зумовлювати потребу в нових наукових розвідках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри чисельні публікації з проблематики дослідження конституційних функцій, питання основних їх напрямів та функціонування конституційного права, потребує все ж таки свого додаткового теоретичного уточнення та обґрунтування, що неабияк актуалізує дослідження означеної проблеми. Теоретичну основу дослідження проблем функцій і функціонування конституційного права як галузі права склали наукові праці таких зарубіжних та українських учених, як С. Алексєєв, Г. Василевич, В. Тацій, В. Погорілко, В. Федренко, Ю. Тодика, В. Лучин, В. Мелашенко, Л. Петражицький, О. Скрипнюк та інших. У зв'язку з цим, однією важливою парадигмою конституційно-правових досліджень у трансформаційний період є обґрунтування оптимальних шляхів переходу від атрибутивного до функціонального, діяльнісного конституціоналізму. Адже нині важливо не лише констатувати певну номенклатуру конституційних цінностей і інститутів, а й унормувати механізм їх реалізації, співвідносячи його з гальними потребами вітчизняного державотворення та правотворення.

Формування цілей. Метою статті є дослідження проблем функцій і функціонування конституційного права як галузі права.

Виклад основного матеріалу. Яскравим прикладом переходу до реального, функціонального конституціоналізму можна вважати й прийняття 2 червня 2016 року Законом «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» (реєстр. № 3524), який змінює конституційні основи судоустрою та судочинства в Україні, а також створює умови для переформування суддівського корпусу й реального очищення судової влади. По-суті, це стала перша ґрунтовна та очікувана зміна Основного Закону, починаючи з 2014 року. Реалізація відповідних конституційних новел про правосуддя дозволить, на нашу думку, оптимізувати функціонування судової влади та судового захисту основоположних прав і свобод людини. Не менш очікуваним є й запровадження інституту приватних судових виконавців, які створюють реальну конкуренцію з державною виконавчою службою та дозволять якісно та своєчасно задовольняти законні інтереси цивилів.

Очевидно, що зміни до Конституції України та чинного конституційного законодавства повинні й надалі забезпечувати функціональність конституційного права, його спроможність утверджувати й регулювати різнопорядкові конституційні правовідносини. Разом з тим, забезпечення функціональності конституційного права передбачає пізнання юридичної природи функцій конституційного права як галузі права. Узагальнення, аналіз, диференціація та систематизація цих функцій дозволить установити об'єктивні закони й закономірності розвитку конституційного права, а, відповідно, і конституційного законодавства, а також виявити раціональні алгоритми конституційно-правової реформи й упередити волюнтаристські підходи щодо внесення змін до Конституції й законів України.

Разом з тим, за останнє десятиліття відповідна проблематика не отримала свого належного розвитку в монографічних дослідженнях, а в

галузевих підручниках дуже рідко трапляються підрозділи, присвячені функціям конституційного права. Як і десятки років до цього, наука конституційного права продовжує задовольнятися використанням надбань загальної філософії про соціальні функції та їх інтерпретацією щодо предмета конституційно-правового регулювання.

Хоча й у загальній теорії права перші дослідження проблем функцій і функціонування права, на відміну від проблем функціонування держави, започатковуються лише в 70-х роках ХХ ст. у працях таких радянських учених, як М.Г. Александров, С.С. Алексєєв, А.М. Васильєв, Т.Н. Радько, Ю.Г. Ткаченка, І.Є. Фарбер і ін. [10, с. 423]. Однак стверджувати про науковий прорив у дослідженні функцій права не доводиться. Функції права в загальній теорії права визначаються як «основні напрями юридичного впливу на суспільні відносини, які визначаються сутністю й соціальним призначенням права в житті суспільства» [7, с. 124].

Навіть відомий теоретик права С.С. Алексєєв обмежувався у своїх працях констатацією того факту, що активна роль права виражається в його функціях, тобто, «напрямах правового впливу, що виражають роль права в організації (упорядкуванні) суспільних відносин» [1, с. 131]. При цьому, учений виокремлює соціально-політичні та спеціально-юридичні функції права. Хоча, з формально-догматичної точки зору, лише останні з них можна беззастережно віднести, власне, до функцій права.

Очевидно, що наведені теоретико-методологічні дефініції та положення залишають більше запитань, чим надають відповідей про те, що ж слід уважати функціями права та в чому полягає їх призначення? Це пояснює відсутність у сучасних українських навчальних виданнях з теорії держави і права положень про функції права, або ж відтворення в них положень про функції права, сформовані ще за часів колишнього СРСР. Відповідна тенденція отримала своє продовження й у галузевих правових дослідженнях, уключаючи й дослідження функцій, що здійснили учені-конституціоналісти.

Децю скромні успіхи в дослідженні функцій, функціонування та функціональності конституційного права не знімають цю проблематику для подальших досліджень сучасних правознавців-конституціоналістів. Так, привнесення функціонального методологічного інструментарію в юридичну науку в цілому залишається поширеним і при здійсненні дисертаційних досліджень за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

Незважаючи на те, що в більшості дисертацій їх автори у вступній частині наголошують на широкому застосуванні «функціонального», «структурно-функціонального», «системно-функціонального», «діяльнісного» і інших подібних методів, пояснення сутності та змісту цих методів зводиться до того, що функціональність отожднюється дослідниками з реальністю, дієвістю, витребуваністю практикою дії норм конституційного права тощо. Тобто, власне, до суб'єктивних оцінок емпіричного досвіду реалізації норм конституційного права. Подібні висновки не можна відкидати чи заперечувати, ігнорувати їх важливість для конституційно-

правової науки. Водночас вони не розкривають, і тим більше, не вичерпують поняття категорій «функція» та «функціональність» у конституційному праві. До того ж проблеми функціонального методу конституційно-правових досліджень й ефективності його застосування також очікують свого дослідника.

Поширене нині в юридичній науці поняття функцій права як основних (головних) напрямів і видів цілеспрямованого впливу права на відповідні суспільні відносини не викликає заперечень щодо своєї конструкції та загалом узгоджується з етимологією слова «функція» (*functio* - «здійснення, виконання»). У науці конституційного права популярним залишається визначення функцій цієї галузі права як «направів або видів впливу конституційного права на суспільні відносини» [9, с. 86]. Однак подібне розуміння функцій конституційного права не дає відповіді на запитання про їх цілі, мету, завдання та призначення в механізмі конституційно-правового регулювання тощо.

Більш результативними для української науки виявилися дослідження функцій Конституції України. При цьому функції конституції та конституційного права традиційно порівнюють, знаходячи в них спільне та відмінне. Свого часу В.Ф. Мелашенко навіть писав: «Функції конституції мають багато спільного з основними функціями права; більше того, вони аналогічні їм, базуються на них. ... Конституції властива неабияка соціальна активність, що обумовлює її аксіологічну цінність. Це та основа, на якій базуються інші функції: економічна, політична, ідеологічна, інформативна, педагогічна тощо» [6, с. 204]. Тобто Конституцію В.Ф. Мелашенко розглядала як аксіологічну основу системи функцій конституційного права та конституціоналізму в цілому.

Звичайно ж, функції конституційного права не можуть повністю отожднюватися з функціями Основного Закону. Вони є більш різноманітними, усеосяжними, тотальними. Разом з тим, методологічні підходи наукових досліджень функцій Конституції України й результати відповідних досліджень заслуговують на увагу. У цьому сенсі слід погодитися з О.В. Скрипнюком, який стверджував, що висвітлення функцій Основного Закону стосується не лише Конституції України, а й її призначення в державі й функціонування права в суспільстві загалом [11, с. 67].

Водночас погляди вчених-конституціоналістів на зміст категорії «функції конституції» також не відрізняються багатоманітністю. На думку М.І. Малишка, «функції Конституції відображують найголовніші шляхи її впливу на розвиток держави й суспільства в сучасних умовах національного відродження України» [3, с. 48]. Білоруський учений Г.О. Василевич пише: «Функції – це основні напрями впливу Конституції на навколишню дійсність» [2, с. 65]. Подібні погляди на функції конституції висловлюють й інші правознавці.

Не заперечуючи наукову цінність цих дефініцій, відзначимо їх аналогію з визначенням функцій права в загальній теорії права, а також над-

мірно абстрактний чи оціночний характер. На наш погляд, функції Конституції України – це насамперед узаємоузгоджена система шляхів і способів утвердження цінностей конституціоналізму та досягнення мети і завдань конституційно-правового регулювання. Тобто функціями Основного Закону є цілеспрямована та системна трансформація юридичної моделі конституційної держави й громадянського суспільства в дієву модель конституційних правовідносин у системі «людина-суспільство-державна» через відповідні правотворчі та правозастосовні механізми. Ідеться про трансформацію т.з. «букви конституції» у «дух конституції», тобто в реальне конституційне право.

Функції конституції не зводяться до одного чи двох напрямів установалення та регулювання суспільних відносин. Поширеною є класифікація функцій Конституції України на загальні та спеціальні, а також за сферами (об'єктами) впливу Основного Закону на суспільні відносини: політичні, економічні, соціальні, гуманітарні тощо. Нині їх також можна доповнити й такими новими функціями, як інформаційна, природоохоронна, антикорупційна, антитерористична тощо. Поза тим привабливість такої класифікації для функцій конституційного права не заперечує нагальності інших, у тому числі й нових дослідженнях цієї проблематики.

Як відомо, однією з проблем комплексного пізнання функцій конституційного права є багатоманітність емпіричної бази дослідження. Так, ще Л.Й. Петражицький більш ніж століття тому писав: «З відмінностями специфічної природи правової, атрибутивної, і моральної, часто імперативної, психіки пов'язана диференціація функцій, що здійснюються в соціальному житті тією й іншою гілкою людської етики» [8, с. 132]. Тобто саме суб'єкт і мотиви його діяльності зумовлюють множинність функцій конституційного права, спрямованих на забезпечення конституційного правопорядку.

Якщо взяти до уваги, що відповідні функції, так чи інакше, охоплюють всю конституційно-правову діяльність й отримують своє продовження у правах та обов'язках людини й громадянина; правах народу, національних меншин і корінних народів; правах громадянського суспільства та правах і обов'язках інститутів громадянського суспільства; повноваженнях органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, то можна говорити про десятки тисяч функцій і субфункцій конституційного права. У цьому сенсі, слід погодитися з В.Ф. Мелашенком, який писав: «Багатство змісту, складність суспільних відносин обумовлює багатоплановість функцій, їх інтравертну й екстравертну спрямованість» [6, с. 203].

Правова наука пропонує доволі розгалужену систематику (номенклатуру) цих функцій, яка зручно корелюється з функціями конституції та функціями держави. Так, В.Ф. Погорілко та В.Л. Федоренко свого часу обґрунтували досить комплексну систему функцій конституційного права, засновану на певних критеріях: 1) за об'єктами впливу конституційного права (політичні, економічні, соціальні, культурні (ідеологічні), зовнішньополітичні); 2) за способами й засобами впливу конституційного пра-

ва на суспільні відносини (програмна, прогностична, регулятивна, установча, охоронна, контрольна, інтегративна, системоутворююча, правотворча, правозастосовна, інформаційна, аксіологічна тощо); 3) за умовами впливу конституційного права на суспільні відносини (час і місце реалізації функцій) [10, с. 430-444]. На наш погляд, ця система функцій конституційного права дає уявлення про їх багатоманітність, але може бути переглянута та удосконалена.

Як зазначав свого часу один з перших на пострадянському просторі теоретиків конституційного права В.І. Лучін, вироблене філософією розуміння функцій як певного відношення, що робить функціонування доцільним, спрямованим, таким, що встановлює залежність однієї складової частини (або сукупності однопорядкових властивостей) від іншої, а також від цілого, дає змогу виділити різні рівні функцій конституції [5, с. 34]. Така позиція, на нашу думку, може бути покладена в основу методологічних підходів для побудови різнорівневої моделі функцій конституційного права.

Таким чином, функції конституційного права слід класифікувати передусім за їх сутність, змістом, суб'єктами, формами й механізмами реалізації. Зокрема щодо суб'єктів реалізації, можна виділити функції народу України, Української держави, територіальних громад, національних меншин і корінних народів, громадянського суспільства та його інститутів, політичних партій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб тощо. Адже права, обов'язки й повноваження суб'єктів конституційного права є нічим іншим як легітимізованими й позитивно закріпленими функціями конституційного права.

Проблеми детермінації категорії «функції конституційного права», розкриття її змісту та сутнісних ознак, співвідношення з такими спорідненими, хоча й не тотожними категоріями, як «функції конституції», «функції конституціоналізму», «функції науки конституційного права» тощо, а також узагальнення та систематизація цих функцій, не вичерпують усього кола питань, пов'язаних з теоретико-методологічними основами функцій конституційного права як галузі національного права.

На нашу думку, важливим для пізнання юридичної природи функцій конституційного права є дослідження генезису відповідних функцій із часів утвердження вітчизняного та зарубіжного конституційного права до сьогодення, а також наукових уявлень про ці функції, їх значення для мети, завдань і системи конституційного права. Розкриття змісту цих питань органічно пов'язане з формуванням ефективної методології дослідження, яка має упередити схоластичність майбутніх досліджень і, натомість, забезпечити корисність результатів наукових розвідок для конституційної доктрини, правотворчої та правозастосовної практики.

Висновки. Поряд з діалектичними та історичними методологічними підходами до пізнання функцій конституційного права, доречним та ефективним буде застосування детерміністичних, синергетичних і порівняльно-правових світоглядних методологічних принципів. Відомі переваги в

дослідженні функцій конституційного права мають і прогностичні методологічні підходи. Так, застосування методу прогностичного моделювання дозволить розглянути конституційне право як систему спеціальних суб'єктів і функцій конституційного права. Не менш важливою є й проблема реалізації функцій конституційного права та механізмів забезпечення їх діяльності. Ідеться не лише про дослідження системи нормативно-правових та інституційних механізмів реалізації функцій конституційного права, а й про проблему функціонування та функціональності конституційного права. Відповідь на ці питання, у свою чергу, зумовлює необхідність наукового обґрунтування критеріїв, індикаторів і процедури діагностики ефективності функціонування конституційного права в умовах реформ. Ці та інші проблеми й питання мають нині стати предметом ґрунтовних наукових досліджень у галузі конституційного права та сприяти оптимізації конституційної теорії та практики. Адже, проведення конституційної реформи, успішно започатковане у 2015-2016 рр., – це насамперед робота щодо трансформації атрибутивних положень Конституції та законів України в ефективне функціонування конституційного права як важливого регулятора соціальних відносин.

Використані джерела:

1. Алексеев С.С. Общая теория права / С.С. Алексеев : учебн. – 2-е изд. Перераб. и доп. – М. : ТК Велби, Из-во «Проспект», 2008. – 576 с.
2. Василевич Г.А. Конституционное право Республики Беларусь : учебн. / Г.А. Василевич. – Мн. : Книжный Дом, 2010. – 768 с.
3. Конституційне право України : підручн. / За ред. В.Я. Тація, В.Ф. Погорілка, Ю.М. Тодики. – К. : Український центр правничих студій, 1999. – С. 376 с.
4. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Лучин В. О. Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации / В. О. Лучин. – М. : Юнити, 2002. – 687 с.
6. Мелашенко В. Ф. Основы конституційного права України : курс лекцій для студ. юрид. вузів і факультетів / В. Ф. Мелашенко. – К. : Вентурі, 1995. – 240 с.
7. Общая теория права и государства : учебн. ; под ред. В.В. Лазарева. – 2-е изд. Перераб. и дополн. – М. : Юристъ, 1996. – 472.
8. Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности / Л.И. Петражицкий // Петражицкий Л.И. Выбранные работы : в 2 кн.; Кн. 2 / уклад. І.С. Грищенко, В.А. Короткий ; за ред. І.С. Грищенко. – К. : Либідь, 2011. – 544 с.
9. Погорілко В.Ф. Выбранные работы. До 75-річчя від дня народження / відп. ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученко. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2013. – 423 с.
10. Погорілко В. Ф. Конституційне право України. Академічний курс у 2 т. / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко : підруч. ; за ред. В. Ф. Погорілка– Т. 1. – К. : ТОВ “Видавництво “Юридична думка”, 2006. – 544 с.

11. Скрипнюк О. В. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації. До 10-ої річниці прийняття Конституції України / О.В. Скрипнюк. – К. : Академія правових наук України, 2005. – 168 с.

Синькевич О.В. Основные направления исследования функций и функционирования конституционного права (к постановке проблемы)

Статья посвящена анализу состояния исследований проблем функций и функционирования конституционного права как отрасли права в Украине. Раскрываются истоки научных исследований проблем функционирования права от 70-х годов XX века – до формирования основ теории конституционного права в независимой Украине. Сравняются категории «функции конституционного права» и «функции Конституции Украины», выявляются их общие и отличительные юридические качества и свойства. Обобщаются и систематизируются основные функции конституционного права. Осуществляется обзор ключевых проблем функций и функционирования конституционного права в Украине. В частности, осуществляется постановка вопроса об исследовании эффективности функционирования конституционного права на основе применения определенных методик диагностики и индикаторов функциональности этой отрасли публичного права.

Ключевые слова: *функции конституционного права, функции Конституции Украины, система функций конституционного права, функционирование конституционного права, исследование функций конституционного права.*

Sinkevich O.V. Main directions of research functions and functioning of the constitutional right (to the problem)

The article analyzes the state of research concerns the functions and functioning of constitutional law as a branch of law in Ukraine. Reveals the origins of research problems from the right functioning of the 70-ies of the XX century - before the formation of the foundations of the theory of constitutional law in the independent Ukraine. We compare the category "feature of constitutional law" and "the functions of the Constitution of Ukraine", identifies their common and distinctive legal qualities and properties. Are generalized and systematized the basic functions of constitutional law. Implemented an overview of key issues and the functioning of the constitutional functions of law in Ukraine. In particular, it carried out a study of the question of efficiency of functioning of constitutional law based on the application of certain diagnostic techniques and the industry public law function display.

The problems of efficiency of the constitutional law in terms of reforms have now become the subject of thorough research in the field of constitutional law and constitutional promote the optimization theory and practice. After the constitutional reform, successfully launched in 2015-2016 years - is primarily work on transformation attribute the Constitution and laws of Ukraine in the effective functioning of constitutional law as an important regulator of social relations.

Key words: *functions of constitutional law, the functions of the Constitution of Ukraine, the system of constitutional law functions, the operation of constitutional law, constitutional law research functions.*